

ZOLA, MINT MŰ-KRITIKUS.

(A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSULATNAK 1902 NOV. 28-ai ÜLÉSÉN TARTOTT
ELŐADÁS.)

Zola mű-kritikusi jelentőségéről szólván, jogosnak látszik a kétely: vajjon nem erőszakos szempont-e Zolát, mint mű-kritikust bírálni?

Hiszen a köztudatból szinte kiveszett az ő mű-kritikusi működése, noha a modern művészet küzdelmeiből tollal, szóval és tettei kivette a maga részét. A genie ösztönszerű intuíciójával kiérezte kora művészeti küzdelmének jelentőségét, a közös szempontokat a maga igazával. Mint mű-kritikus is lelki kiválóságának jeleit szolgáltatta: profetikus előérzettel felismerte a modern művészet úttörőinek, Manet-nak, Monet-nak, Pissaro-nak, stb. talentumát és a felösmert igazságot eredeti formában, nagy ékesszólással, teljes szakszerűséggel hirdette. Kritikusi pályája is épen olyan küzdelmes volt, mint egész élete: küzdelem az igazságáért.

1866 április 27-én jelent meg először a közönség előtt, mint Manet védője és a jury vádlója. A lelkéből beszélt. A Salon jury-jét kifogásolta, de a maga irányának ellenzőit értette. A fiatal Zola ez időben már megértette a kor intő szavát; Taine eszméi, Balsac példája hatottak reá; a való élet megfigyelésének, a részletrajzból kiemelkedő nagy társadalmi életképek festésének vágya mind elevenebben élnek álmaiban. Művei visszatetszést szülnek a parfümös megalkuvó gyáva császári korszakban, mely fellázítja egész valóját. Ezerszeres erővel támad fel benne a gyűlölet a művészet igába hajtói ellen, a kik a művészet szabad nyilvánulásaitól félve mindent elnyomtak, a miben egy gazdag egyéniség szabad megnyilatkozását

sejtették. Két cikkben ad ez érzéseinek kifejezést, vádolva a juryt elnyomással, fellázítva a közvéleményt ellene, jóval a Salon megnyitása előtt. Kit nyomott el ez a jury? Hol van az a vérlázító igazságtalanság? Ezt kérdezték önmagukban az emberek. A Salon megnyílt, külön teremben a visszautasítottak. És Zola rámutatott a visszautasítottak közt Manet-ra, a kinek *Olympiáját*, és *Joueur de fifre*-jét elragadtatással dicsérte. A kegyetlen jurytól a kegyes, közönséghez felebbezett. Igazságszolgáltatásért esedezett. Hirdette Manet kiválóságát, hitt jövőjében.* Mikor pedig Monet és Pissaro dicséretével,** a Ribot-ok, Vollon-ok, Dubuff-ök, Bonvin-ok, a tömeg e kedvenceinek, kicsinylésével folytatta, olvasóközönsége megbotránkozva Manet művein, egyszerre hangosan protestált Zola kritikája ellen, és a szerkesztő megvonta tőle a szót. Igazába vetett erős hittel kiált fel: Un jour, nous serons vengés tous deux !

De nem tette le a tollat. A következő évben részletes tanulmányt ír *Manet*-ről, melyben a modern művészet alapelveit, a vezető szempontokat, az új törekvéseket világosan kijelöli, megmagyarázza a modern festészeti problémát, egyszerűsre mind a mai műkritika klasszikus példáját teremti meg. Ezzel, úgy látszott, minden időre búcsút vett a műkritikától és teljesen regényírói működésének szentelte magát. De a hatvanas évek e küzdelmei rendkívüli hatással voltak reá. Manet barátsága bevezette őt e küzdelem középpontjába, visszafojtott lélegzettel figyel meg, mint keresik művészbarátai a természet titkát, a napfény rezgésének visszaadását, a plein-air probléma megoldását és képzeletében e küzdelem hősei egy regényalakká formálódnak. Így fogamzott meg lelkében az *Oeuvre* Claudeja(1885).

Ezidőben még nem igen hitt e küzdelem győzelmében. Claude elbukik a diadal előtt, de az élet a mű-kritikus Zolának adott igazat. Az 1900-iki párisi kiállítás a plein-air probléma hőseinek diadalát jelentette. Hogy a természet egy új titkát kutatták ki, hogy új szépségideált találtak, úrrá lettek fölötte, új eszközökkel legyőzve kifejezhetésének akadályait, — azt a

* Je suis tellement certain que M. Manet sera un des maitres de demain, que je croirais conclure une bonne affaire, si j'avais de la fortune, en achetant aujourd'hui toutes seστοiles. (Mes Heines, p. 290.)

** Nem kevésbbé ösmerte el Monet-t és Pissaro-t is, a kik azonban csak jóval később, a 80-as években érték el művészi jelentőségüket és csak a legújabb időben küzdöttek ki elősmertetésüket. (Mes Haines, p. 302, 320.) Ribot stb. kicsinylését I. U. o. (p. 300-307.)

Luxembourg Caillebotte-terme és a világkiállításon az impreszionisták gyűjteménye fényesen igazolta. Győztek a festészetben, mint Zola is győzött az irodalomban. Mindketten, ő is, Manet is, meglettek boszúlva!

Nemcsak mint regényíró, mint mű-kritikus is Taine-ből indult ki. Nevetségessé teszi az abszolút ideált, a szépet, mely elérhetetlen fenségben trónol felettünk, időtlen idők óta, azt a közös mértéket, melynek megközelítési fokát a kritika feladata meghatározni. Az ő szépségfogalma benn él a művész lelkében, nem pedig valahol künn, az ismeretlenben. El a nevetséges közös mértékkel; minden igaz művész maga teremti meg a maga szépségideálját, a melyet, mert új és eredeti, új és eredeti eszközökkel lehet csak kifejezni! Ez a szépségideál ott van a természetben, csak meg kell találni. A nagy művész a maga temperamentumával, a maga szívével nézi a világot, figyeli meg, átérezzi és — kifejezi. Csak relatív igazság van a művészetben. A művész igazsága, melyet a kor és egyénisége parancs-zavára teremt. A kritikus feladata magát a műalkotást vizsgálni; ezt nagynak jelenti ki, lorsqu'il trouve en elle une traduction forte et originale de la réalité.* Ezt a fordítót, ezt a temperamentumot, a művészt magát kell keresni: c'est que les temperaments seuls vivent et dominant les ages.**

A festészetben nem az tehát a fontos, hogy micsoda képzeteket kelt fel a szemlélőben a művész, micsoda mesét mond el, micsoda morális tanulságokat lehet levonni az általa ábrázolt tárgyból, mint a miért Proudhon dicsérte Courbet-t, az ő Courbet-ját, a kit a maga képére formált át. A mit Zola elősmert Courbet-ban, az a festő érdeme: az erőteljes, hatalmas ecsetű, szélesen és jól látó művészet dicsérete az. Tiltakozik az ellen, hogy Manet-t Baudelaire lírája kifejezőjének tekintsék. Manet festő és mint ilyen színproblémákat akar megoldani. Kizárólag azt. Kitűnően elemezi híres *Dejeuner sur l'herbe*-jét, mely a Salon des refusés-ben volt kiállítva s láttán Eugenia császárnő megbotránkozva fordított hátat. Ah, az erkölcsbíró szép asszony! Megbotránkozott a kép tárgyán, hogy a folyam partján két feketébe öltözött úr között egy nő ül anyaszült meztelenen a fűben, a másik asszony pedig ép most szállt ki a vízből, s veszi fel ingét. Miért nem botránkozott meg a Louvre Giorgione-ján, a *Falusi koncerten*? Vagy azon az ötven más régi képen, a

* U. o. (p. 341.)

** U. o. (p. 297.)

hol meztelen és felöltözött alakok idillikus békében együtt ábrázolvák? Manet is arra törekedett, a mire a renaissance mesterei: friss folthatásra és élénk ellentétekre. Mert a festőnek nem kell se énekelnie, se filozofálnia: festeni tudjon, azaz a fény és árnyék igazságát, a tárgyak és alakok valószínűségét fejezze ki energikusan és új nyelven.*

Új nyelven, főkép. A nagy művész oly élesen figyeli meg a természetet, hogy másnak látja, mint elődei, új szépséget fedez fel benne. Az új szépséget nem öltöztetheti a régi ruhába, új kifejező eszközöket kell keresnie, a maga nyelvén kell beszélnie. A hogy minden nagy írónak meg van a maga stílusa, úgy legyen meg minden nagy festőnek is a magáé. Csakis az eredetien látó és eredeti stílusban beszélő művész a nagy. A stílus nem is lehet közös, általános, abszolút, csakis egyéni; tehát relatív.**

Az iskolai szabályoknak tehát nincs érvényük a művészetben: az egyéniség joga elfojtja a tradíciót. A festő úgy látja a természetet, tehát úgy festi. Győzzön meg, hogy az ő látása a helyes, győzzön meg temperamentuma erejével, kifejezése biztonságával, keltsen fel a szemlélőben igaz illúziókat, s az ő igazsága igazság. A művésznek az a feladata, hogy lásson és láttasson. Ehhez az kell, hogy azt fesse, a mit lát és nem azt, a mit tud.

Ruskin beszéli, hogy egy angol tengerészkapitány kifogásolta Turner egy képén, hogy a hajónak nincsen kéménye.

— Ebből a látópontból nem látszik a hajó kéménye, felelt a művész.

— De hisz ön tudja, hogy a hajónak kéménye van, hát miért nem festi oda?

— Mert az én feladatom nem azt festeni, a mit tudok, hanem azt, a mit látok, — felelte Turner.

Emlékeztethetünk arra is, a mit Couture-nak felelt fiatal tanítványa, Manet.

Atelier-társai nagyon sikerültnek találták egy tanulmányfejét, megkoszorúzták és várták a mestert, hogy korigálni jöjjön. Couture első pillantásra észreveszi, de elfordul tőle és mikor mindeniknek végigjavította tanulmányát, jó Manet-hoz:

— Hát ön már sohasem fogja azt festeni, a mit lát?

— Én azt festem a mit látok, s nem azt, a mit mások látnak, — felelte a fiatal Manet.

* U. o. (p. 359.)

** U. o. (p. 340. 359.). Ezért ítéli el Ribot-t, a ki a régi mesterek nyomán halad: — il n'a rien ajouté à l'art. (p. 308.)

A vén Manet-nak is ez maradt az elve. Ezt hirdeti igazi igazságnak Zola is s elismeri, hogy csakugyan eredetien, a maga szemével lát.* Ez volt Zola művészi ideálja is; a megfigyelésre, az élet visszaadására, a részletek pontosságára, szóval naturalizmusra törekedett. Természetszerűleg felmerült előtte a kérdés: ezt a célt miféle eszközökkel lehet elérni? Az irodalomban még mindig Victor Hugo, Theophil Gautier romantizizmusa járta, mesés couleur localjával, vad képzelgéseivel; Balzac-ban is azt méltatták, a mi benne a romantikus szellem maradványa; a realizmust kezdték ugyan hirdetni a Champfleuryk, a Proudhonok; a festészetben is megnyilatkozik Courbet-ban, de a régi technikában, a mi benső ellenmondás. Zola észrevette, hogy Manet és társainak törekvései, technikai kísérletezései közel rokonok az ő lelkével. Mint azok, ő is a szabad megfigyelésnek, a relatív igazság, az egyéni látás, az élet tanulmányozásának hirdetője volt; ő is új kifejezési formákat keresett, hogy új érzéseit, új megfigyeléseit új nyelven fejezhesse ki. Megfigyelte tehát ezeket az új festészeti törekvéseket s műkritikáiban — Taine módján — mint egyszerű tényeket (simples faits) írja le.

Mik ezek? A tónus-finomságok keresése, a helyes színértékek (valeur) visszaadása, a folthatások megfigyelése, a szabad kompozíciók s végül a plein-air hatása a színekre: mind arra való, hogy a valóság minél igazabb illúzióját érje el a művész. Zola finoman részletezi Manet festői eljárását,** kiemeli tonálisának mind világosabb színezetét, a mely a korabeli sötét tonálisú képektől megkülönböztette és elvezette imádata tárgyához: a naphoz. Híres, (azelőtt hírhedt) művében, a *Déjeuner sur l'herbe*-ben már észrevette Zola a művész törekvését: a szabad levegőt, a napsugárt, a fénynek játékát adni vissza, — cet ensemble vaste, *plein d'air*, ce coin de la nature rendu avec simplicité.*** Ez az érzés, ez a vágy mindjobban fokozódott bennük, s ezt fejezi ki az *Oeuvre*-ben, Claude ajkára adva e szavakat:

— Valóban új dologra van szükség . . . Mire? Magam sem tudom. Ha tudnám, igen erős volnék, rajtam kívül nem léteznék senki . . . De a mit tudok, elsősorban az, hogy Delacroix nagy romantikus dekorációja összeomlóban van, hogy

* U. o. (p. 293.)

** U. o. (p. 344—46.)

*** U. o. (p. 356.)

Courbet sötét festészete megfojtja a műteremben a fényt; oda nap be nem süt. Érted, talán a napra volna szükség, a szabad levegőre, világos és fiatal festészetre, dolgokra, a melyek igazi fényben fürödnek, vagy tudom is én mire?! . . .

Már 1865-ben kifogásolja Fromentin keleti tárgyú képein a színeket, melyeknek nincs fényük.* A fényben úszó természet visszaadását sürgeti, festészetet, a hol festészet legyen a lodolog s nem az irodalmi tartalom. Ilykép Zola a modern műkritika megalapítója, de mű-kritikai tanulmányait felhasználta irodalmi gyakorlatában is. A tömeghatásának visszaadását értjük.

Manet hatása, Zolára abban jelentkezett, hogy ő is foglalkozott a tömeg-problémával, megkísértve azt megérzékíteni az élet apró részleteinek szorgalmas egymás mellé állításával. »Pontos és pillanatnyi képévé tenni a mondatot az író érzéklésének« — íme erre törekszik Zola az irodalomban, azaz »az író érzését a látvány első érintésével, rezzen lésével adni vissza.«az impressziót, melyet benne a dolog kelt, a folthatást és nem az apró részleteket, ezt nevezik ő és társai (a Goncourt testvérek, Daudet, Maupassant stb.) *écriture artiste*-nak** Ezért szakítanak ők a gondos, kimért, kieszelt kompozícióval, mert ez az élet meghamisítása, ellenkezőleg, az összevissza felel meg a valónak; ezért szeretik a vázlatot, a melynek összetűzése adja a regényt. Az étude kultuszából, a folthatások megfigyeléséből (melyeket érzéki melléknevekkel, színes jelzőkkel, igékből alkotott főnevekkel, az imparfait gyakori használatával s más művészi fogásokkal fejeznek ki), az impresszionista festészet egy másik nevezetes felfedezésére térnek át. Tulajdonkép nem lehet felfedezésnek nevezni, mert a japánoktól tanulták. Hokusai ugyanis száz felvételben örökítette meg a Fuji-hegyet, észrevéve, hogy milyen gyors hullámvásznak van alávetve a természetben minden; csupa örökös mozgás, más-más színellentét, pillanatról-pillanatra változó a levegő hatása alatt a színskála, s a fénypontoknak ezt a gyöngéd hullámvását igyekezett Hokusai leheletszerű igazsággal színnyomatain visszaadni. Ezt a finom

* U. o. (p. 318.)

** Az *écriture artiste* egy pár jellemző példáját összeállította (leginkább a Goneourt testvérek és Daudet stíljéből, noha Zolánál is feles számmal található volt) *Haraszi Gyula: A naturalista regényről* (p. 206. és 306). Azonban a kapcsolatot Zola műkritikai tanulmányával nem vette észre. Tudtommal más se.

színskála változást, a benyomások állandó játékát kereste Manet is, de főképp Monet és adta vissza Zola is. Csak emlékezzünk vissza Paris leírására, reggel, délben, este; mintha csak Monet képsorozata előtt állanánk, a ki a rouenni templomot figyelte meg a nap minden változásában. Zola és az impresz-szisták kapcsolata tehát minden kétségen kívül áll.

S miként a festészetben, az irodalomban is győzött a modern látás, győztek Zolának, a mű-kritikusnak elvei, a tömeg, mely eleinte kifütyölte, később elveivel együtt elfogadta. A nagy egyéniség rákényszeríti a lusta tömeget a gondolkodásra. De az igazság — hirdette Zola — relatív. Ez bizonyult be az ő igazságára is. A levegőben most már új gondolatok lebegnek. Új igazságok után vágyik a világ. A fényprobléma meg van oldva, szinte belevakultunk a napba, keressük tehát a nagy harmóniákat, a mélyebb tonalitásokat. A futó benyomásoktól káprázik a szemünk, a futólagos tanulmányok untatnak, keressük a nagy összhangokat, a kifejező vonalakat: a stílust. Szóval valami újat! »Mit? Magam sem tudom. Ha tudnám, igen erős volnék, — rajtam kívül nem léteznék senki . . .«

Dr. Lázár Béla.